

Az angol reformációtól Oliver Cromwellig

Szántó György Tibor: Anglikán reformáció, angol forradalom. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000. 493 old.; Szántó György Tibor: Oliver Cromwell. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 2005. 481 old.

Az elmúlt években Szántó György Tibor két fontos angol történeti témát tárgyaló műve jelent meg a korábbi, több kiadást is megélt áttekintő Anglia története után. Mindkettő vállalkozó szellemű, a hagyományos történetírás és a népszerűsítő műfaj között elhelyezhető, egyedülálló vállalkozás. A művek mai divatos szóhasználattal élve politikailag korrektek, emellett vallási s felekezeti toleranciát is gyakorolnak, sőt árnyalják az angol reformációról, a forradalomról illetve a puritanizmusról a II. világháború után kialakult képet.

Az Anglikán reformáció, angol forradalom című mű kronológiai sorrendben tárgyalja Anglia történetét, a középkor alkonyától a dicsőséges forradalomig. A Tudorok és Stuartok időrendben való szisztematikus végigkövetése mellett politikai, hadtörténeti, gazdasági, társadalmi és egyháztörténeti áttekintést ad dióhéjban. A történeti áttekintést fontos történeti dokumentumokat, családfákat tartalmazó függelék segíti. A könyv végén pedig teljességre nem törekvő felhasznált irodalom található. A könyv mozaikszerű alfejezetekből építkezik, melyek címei ugyan az érdeklődést felkeltik (például Szegény kis egér, 88. old. Pápista szappan, 236. old., Nincs fény az alagútban, 205. old., Aranyfogpiszkáló, 294. old.), viszont kevésbé segítik az olvasót a kronológiai, szakmai tájékozódásban. A tartalomjegyzék a hosszúságához képest nem tiszta, áttekinthető szerkezetű, nehezen található meg az egyes részek. Ha az olvasó például

egy korszakot szeretne megismerni, nem könnyen találja azt meg.

Az Oliver Cromwell című könyv már tagoltabb, jobban áttekinthető; hat részre oszlik, Cromwell születésétől a restaurációig tárgyalja Anglia történetét, miközben kitérőt ad Cromwell hatásáról is. Előremutató az, ahogyan a szerző a legújabb kutatások nyomán pozitívan ábrázolja mind a puritanizmust, mind Oliver Cromwell alakját és vallásosságát. Az utolsó részben, a módszertani megjegyzések fejezetben rövid történeti összefoglalást ad a Cromwellről publikáló legismertebb történészekről és műveikről. A szerző ugyan felkelti az érdeklődést a szakirodalom nagy nevei iránt azzal, hogy felsorolja különböző történészek nézeteit, de nem adja meg műveik pontos címét, még hátul, a bibliográfiában sem, így nem igazán követhetők a referenciák. A könyvben Szántó nem foglalja össze a legfontosabb történészek véleményeit, ahogy azt sem, ő mivel ért egyet, inkább csak utal rájuk, és a végén ír róluk egy fejezetet; a reformációról született munkában ezzel ellentétben a könyv elején taglalja ugyanezt. Sajnos nem jól követhető azonban itt sem, ki, hol, miről írt pontosan.

A Cromwell-könyv műfaját tekintve életrajz, de az Anglikán reformáció című könyvhöz hasonlóan Szántó ott is tágabban értelmezi a műfajt, s így egyben kortörténeti munkának is tekinthető. Hasznos kiegészítői között a függeléken belül kronológia, forrásjegyzék, illetve szómagyarázat található. Az előző könyvben az idegen szavakat, történeti terminológiákat a szerző az adott helyen magyarázta. Az Oliver Cromwell című műben Szántó több módosítást eszközöl, módszertanilag is felkészültebb, miközben kísérletező hajlamát megtartja. A források (pl. kortársak naplójából) s idézetek hasz-

nálata színesebbé, hitelesebbé teszi Cromwell életének s munkásságának követését.

A két könyv a szakmai hivatkozások tekintetében eltér, az Anglikán reformációban lábjegyzetek segítik az olvasót, az Oliver Cromwell című könyvben pedig a külön módszertani megjegyzések, és a szómagyarázat tölti be ezt a funkciót. Mindkét mű kiemeli és részletekbe menően tárgyalja a kor egyháztörténetét, számos történelmi személyiség ábrázolásával s képi illusztrációval színesíti a történelmi események leírását, s így a kor szellemét, mentalitását közelebb hozza a ma emberéhez.

E könyveknek küldetésük van: a népszerűsítés és a hiánypótlás. Szükség van erre, hiszen felkeltik az érdeklődést az angol történelem iránt, és sugárzik belőlük a téma szeretete. Jó kiindulópontokat nyújtanak az elmélyülésre vágyóknak is: egyrészt további tájékozódásra bátorítják a történelem iránt érdeklődő olvasót, másrészt hiánypótlásra ösztönzik a történészeket. Mivel a piacon egyelőre alig találhatók magyar nyelven írt művek a brit történelemről, referenciává válnak, így az egyetemes történelemről magyarul írók felelőssége különösen nagy.

Felmerül ugyanakkor problémaként a célközönség meghatározása: ha a nagyközönségnek szólnak e könyvek, akkor túl hosszán, részletesen tárgyalják a szakirodalmat, ami sajnos nem válik a művek szerkesztésévé. Ha pedig az angol történelemmel, kultúrával foglalkozókat célozzák meg, akkor figyelmen kívül hagyják az utóbbi évek hazai és külföldi kutatási irányzatának nagy szeletét, mint például: E. Duffy, J. Guy, S. Brigden, illetve S. J. Gunn munkásságát (a teljesség igénye nélkül). A hazai szerzőket itt most szándékosan nem említjük. A célközönség problematikája felmerül a lábjegyzetek funkciója kapcsán is. Nagyon jó ugyan, hogy sok angol kifejezést megtalálunk itt a magyar megfelelőjével együtt, de sajnos nem minden esetben. Előfordul, hogy a lábjegyzetben a szerző csak angolul idéz és magyarul nem, pedig a könyv olva-

sásának nem lehet előfeltétele az angol nyelvtudás.

A két könyvben nagyon sok a hasonlóság, így a külalak, a hosszúság, a stílus és a témák tekintetében is. A szerző írásmódjára jellemzők a szellemes, kreatív, erőteljes, meglepő nyelvi fordulatok és a szórakoztató önirónia is. Az önkritika imponáló, például a Cromwell végén: a szerző elismeri, hogy képzavarokért ő sem megy a szomszédba és az utolsó fejezet rövid és hevenyészett. Ezen kívül élcelődik a könyv terjedelmességén is: „mert azon kevesen, akik egészen idáig eljutottak az olvasásban”... (387. old.)

Szántó György Tibor könyveiben számos nyelvi bravúrt is alkalmaz a figyelem ébrentartására. Érdekes, frappáns leírások, világos, egyszerű mondatok könnyítik meg az olvasást, amelyek ugyan valóban figyelemfelkeltők, ám történetileg nem mindig helytállóak, és sajnos előfordul, hogy olyan mondatokkal találkozunk, amelyek nem illeszkednek a szövegek környezetbe, s ez az elnagyoltság olykor éppúgy jellemző a mondatokra, mint az egyes szavakra. E mondatok ugyan színességük által felcsigázzák érdeklődésünket, ám történetileg nem mindig hitelesek, és a félbehagyottságuk miatt hiányérzetünk támad. Íme néhány példa: „Montrose súlyos vereséget szenvedett, és a hegyekben bujkált. Ezrek keresték, nem is hiába”. Nem tudjuk, megtalálták-e Montrose-t, és mi lett további sorsa. (Cromwell, 153. old.) Túl-dramatizált mondatra példaként idézhetjük (Reformáció, 259. old.): „Az árkus papírra rótt sorokat eső öntözte.” A túlzott tömörség ugyancsak az árnyalt kifejtés hiányához vezethet: „Vallás és politika, klerikalizmus és antiklerikalizmus, katolicizmus és protestantizmus. Ellentétpárok.” (Anglikán reformáció, 116. old.)

Hasonlóképpen nehezítik a megértést a túlzó, időnként a téma komolyságához nem illeszkedő kifejezések: „És most mi is *hajít-suk a magasba a sapkáinkat*: II. Károly – igaz némi szorongással és nem csekély izgalommal – ismét angol földre lépett”...

(Reformáció, 353. old.); „nehogy az uralgó *suttyomban* hadsereget verbuváljon magának útközben”, (Cromwell, 105. old., 365. old.) „Kiütközött, hogy katonák és civilek tartósan *nem képesek egy gyékényen árulni*”. (Cromwell, 365. old.)

A pongyola megfogalmazások sokszor szintén nem illeszkednek szervesen a mondanivalóba: „Nem véletlen, hogy az időjárással kapcsolatos folyamatos sopánkodás az angol népkarakter egyik ismérve.” (Anglikán reformáció, 181. old.). A kijelentés eltereli az olvasó figyelmét a történetről, másrészt elmélyíti az angolokkal szemben meglévő, a sztereotípiákból adódó előítéleteket.

Amíg a jelzők esetében még izgalmas, szellemes, laza stílusról beszélhetünk a szerző nyelvhasználatában, így például: „*huzatos* erődök”, (Anglikán reformáció, 174. old.), illetve uo. 162. old. „Az *ámokfutó* király [értsd VIII. Henrik] úgy dült Angliában, mint elefánt a porcelán boltban” (Anglikán reformáció, 162. old.), vagy: „a *parvenü* Tudorok viszont csakis parvenü, frissiben kreált bárókra támaszkodhattak” (Cromwell, 41. old.), „*alamuszi* presbiteriánus peerek” (Cromwell, 127. old.), addig a főnevek esetében a pontatlanság az ár. Ez a helyzet például az Anglikán reformáció 166. oldalán, ahol az „angol *fejedelem*” fogalom használata félrevezeti az olvasót az angol társadalmi viszonyokat illetően, hisz az angol monarchiában sosem volt fejedelem. De idézhetjük a következő megállapításokat is: „A petíciókkal való *vonulgatás* össznépi szokássá vált” (Cromwell 37. old.). Itt azonban nem csupán stílusbeli hiányosságról van szó a „*gatások*”-kal, hanem a felvonulások, menetek alulértékeléséről, kontextuson kívül helyezéséről. Hasonlóképpen értékelhetjük a Cromwell 147. oldalán ezt a megállapítást: „Károly intenzív *vadászgatásba* fogott.” Ez ugyanis az udvar kulturális szokásainak meg nem értéséről tanúskodik.

Több esetben súlyos szakmai hibákat találunk, amelyek egyrészt a nyelvi és stílusbeli pontatlanságokból adódnak, másrészt pedig tárgyi tévedések. A leegyszerű-

sító véleményalkotás helyenként megtévesztheti azon olvasókat, akik szeretnék a történelmi eseményekről és szereplőkről pontosabb és mélyebb összefüggésekben ismeretekhez jutni. A Cromwell könyvben például így ír Szántó: „A majdani whigtory, később baloldali és konzervatív szembenállás gyökerei 1641-ig nyúlnak vissza. A sebek generációkon keresztül sem gyógyultak be, és gyorsan felfakadtak. »Gavallérok és kerekfejűek vagyunk ma is – írta a nagy-szerű viktóriánus historikus, William Lecky 1892-ben –, s csak azután konzervatívok vagy liberálisok.« Az ők és a mi felosztás a modern angol nemzetre is áterhelődött. A gavallérok és kerekfejűek szembenállásának ősi öröksége a kollektív nemzettudatba kódoltan él, sőt virul. Ezért kell ma is titokban tartani, hogy hol ásták el Oliver fejét.” (Cromwell, 113. old.) Bár az olvasót segíti az angol történelem hosszú távú összefüggéseinek vizsgálata, s az, hogy egy reformációról szóló munka kitekint a modern korra, mégis a túlzott egyszerűsítés sajnos káros lehet. A fenti példa ugyanis ahelyett hogy rávilágítana arra, hogy a 17–19. századi whigtory ellentétet az idők folyamán, a 1920-as évekre a munkáspárti-tory (konzervatív) ellentét váltotta fel, Szántó György Tibor megerősíti azt az amúgy is gyakran felbukkanó téveszmét, hogy itt nem történt változás a politikai életet uraló szereplőkben, politikai pártokban.

Számos történelmi alak személyisége és történelmi korszakuk szellemesen és találóan bontakozik ki, így például az Anglikán reformációban I. Erzsébet és I. Jakab kora. Az arminianizmus is világos és érthető ismertetéssel nyer. Más történelmi szereplők bemutatásakor viszont, így Oliver Cromwell alakjának ábrázolásakor is az árnyalt jellemzés hiányával találkozunk: „Cromwell nyomasztóan gigantikus, szinte már természetfeletti alaknak tűnhetett (az angolok) szemében Gábrriel arkangyalhoz fogható jelenség, kiismerhetetlen, rettenetes erejű »apafigura«, a legyőzhetetlen angol Mózes, aki égi sugallatra oly durván és oly sietősen

terelgette volna népét ismeretlen és ijesztően rideg tájakra.” (Cromwell, 354. old.) A róla szóló könyvben sem kapunk teljes képet Cromwellről annak ellenére, hogy a könyv műfaja életrajz, s Szántó György Tibor személyesen is közel került „Oliverhez”. Az ehhez hasonló kijelentések a komplex történelmi személyiségről a hangzatos megfogalmazásokra, például a „rettenetes erejű apafigurára” terelik a figyelmet. Hasonlóképp a Reformációban Stuart királyok is túl kritikusan, nem elég árnyaltan, erényeiket is méltatóan jelennek meg.

A Reformációban számos történelmi mellékszereplőről sok fontos információt a lap alján a jegyzetben közöl a szerző, ami nagyon hasznos és könnyen követhető, ugyanakkor az ugyanebbe a kategóriába tartozó más történelmi személyiségekről sokszor nem kapunk elégséges, világosan érthető információkat. Például: „a vakító fogsorú Villiers-ről, aki váratlanul felbukkant Jakab udvarában”, és akinek mosolyától „Jakab szinte elgyengült”, illetve akiről annyit tudunk meg mindössze: „Cecil, sőt Abbot érsek találmánya volt ez a csodafegyvernek szánt dalia”. (Reformáció, 215. old.) Nem tudjuk, meg milyen célból támogatta Villier ügyét Cecil és Abbot érsek. Ráadásul nehéz rendszert felfedezni abban, hogy kiről és miért vannak adatok feltüntetve, így könnyű elveszni a sok mellékszereplő, részlet felvonultatása között.

A reformációról szóló könyv erénye, hogy a szakirodalom szokásos periodizációján túlmutatva a reformáció és a forradalom időszakát együtt tárgyalja, miközben közvetíti a korszellem és a kor alakjainak lelkesedését, amely a szerzőre is átragad, s ezáltal a történész igazi feladatát próbálja megvalósítani, amikor a múltban élő embereket és cselekedeteiket vizsgálja. A centralizált Anglia jellemzése, történeti okai ugyancsak érdekesen és a téma fontosságához illő kifejtést nyernek. (Reformáció, 156. old.)

Azonban más történelmi tényeket, eseményeket érintő problémákat is szóvá tehetünk a könyvben, például a 22. oldalon:

„A Tudor időszakban nagyvárosnak csak Londont tekinthetjük 60 ezres tömegével”. Itt Szántó figyelmen kívül hagyja, hogy London lakossága a Tudor korszakban megkétszereződött, 50 ezerről 200 000-re nőtt, így nem helytálló kijelentés, hogy a városi lakosság aránya az össznépességen belül állandó maradt, éppen kirobbanóan növekedett. Hasonlóképpen a Reformáció 181. oldalán: „Az ország lakossága az 1348–49. évi pestisjárványt követően erőteljes növekedésnek indult” – ám a lakosság csak 1520-ra érte el a járvány előtti számot. A fontos történelmi folyamatról túl könnyedén nyilatkozik, azt az illúziót kelti az olvasóban, hogy folyamatosan nőtt a lakosság, a hosszú stagnálás és ennek gazdasági és társadalmi következményei összefoglalójából kimaradnak. Vagy: „1066-ban Hódító Vilmos különös győzelmet aratott a tipikus angolszász feudális állam fölött.” (Reformáció, 156. old.) Anglia azonban nem volt feudális állam az angolszászok alatt, mert a feudalizmust a normannok szilárdították meg. A békebírók funkciójához „nem elsősorban jövedelem, hanem magas szociális presztízs társult” írja a Reformáció 158. oldalán, holott a békebírák egyáltalán nem kaptak fizetést. Ugyancsak félrevezető a Reformáció 184. oldalán található mondat, mely szerint I. Jakab vezette be az új, hazai posztótörvényeket, mivel ez már VII. Henrik alatt megtörtént. A 269. oldalon olvashatjuk, hogy a yeomannek látástól vakulásig kellett dolgoznia, holott a yeomenek között tehető parasztgazdák is voltak.

Hasznos, hogy a szerző az angol történelmi terminológiák magyar megfelelőit megadja, de sajnos nem mindig teszi ezt logikusan és következetesen: a „merchant-adventurer” (venturer = merészen vállalkozó) (Cromwell, 40. old.), a vállalkozó szellemű angol kereskedők esetében nem beszélhetünk a szerző által emlegetett kalmárharcosokról. Nem lehet tudni, mi az oka annak, hogy a Reformáció 216. oldalán az *earl* miért nincs lefordítva grófra. Köztudott, hogy nagyon nehéz a pontos jelentésnek

megfelelő és egyben szakmailag is helytálló magyar terminust találni, ezért a fordítással óvatosan kell bánni például a Reformáció 62. oldalán: az egyház hódolata nem azonos a behódolással/a papság alávetésével (*sub-mission of the clergy*).

Szintén bővíti az olvasó történelmi ismereteit, hogy a szerző megemlíti a legfontosabb törvényeket, és megadja az angol megfelelőiket is, például „a fellebbezés korlátairól szóló törvény” (*Act of Appeals*) (Reformáció, 62. old.), de jó lenne pontosabban kibontani, megfogalmazni azokat. Ugyanezt látjuk a teológiai fogalmaknál: nincs például megmagyarázva, hogy mit értünk azon, hogy a presbiteri egyházkormányzás a század végére Skócia-szerte megszilárdult (Reformáció, 174. old.). A Reformáció 112. oldalán Szántó azt írja, hogy egy szónok a *Saint Paul's Cross* templomban misét tartott. Létezett a *Saint Paul's Church* (Szt. Pál templom), de előtte állt egy kereszt (*St. Paul's Cross*), s a kettőt nem szabad összekeverni. Továbbá a megtérés és a misézés közötti fogalomzavarral találkozunk a Reformáció 112. oldalán.

Mint minden könyvben, itt is előfordulnak sajtóhibák: „Az első Tudor, VII. Henrik nyilván sokkal előbb vérpadra küldte volna Essexet, mint az utolsó, aki – számos okból – türelmesebb volt védence iránt.” (Reformáció, 177. old.) A szerző valószínűleg VII. Henrik helyett VIII. Henrikre gondol, ám a sajtóhiba nem csupán a megértést nehezíti, de félre is vezet, hisz az első Tudor király VII. Henrik volt, ő viszont nem küldött embereket vérpadra fiával, VIII. Henrikkel ellentétben.

Szántó helyenként pontatlanul bánik az időbeli események meghatározásával. Ezt írja: „Warrick 10 éves szerencsétlen gyermekként a vérpadon pusztul el”, Warrickot azonban 1498 táján végezték és akkor 23 éves volt. (Reformáció, 33. old.)

A könyveket korhű ruhákról, portrékról, feliratokról készült képek színesítik, teszik érdekessé (pl. Cromwell, 303. old. Oliver órája). Ugyanakkor sajnos előfordul, hogy a képaláírások pontatlanok, a szöveghez vagy a képhez nem illeszkednek. A Reformációban például a 117. oldalon képet láthatunk Erzsébetről, de nem azt ábrázolja a kép, ami alá van írva; vagy ugyanitt a 32. oldalon VIII. Henrik kápolnája szerepel, míg valójában a Westminster apátság e kápolniját VII. Henrik építtette, így azt róla is nevezték el.

Összegzésképpen: a hibák és hiányosságok ellenére elismerésre méltó, hogy a szerző ilyen nagyszabású vállalkozásba kezdett, és politikailag korrekt módon ismerteti az angolszász történelem két igen nagy horderejű korszakát. Időt és energiát nem kímélve gyűjtötte össze a tekintélyes mennyiségű anyagot, mely bizonyára sokaknak felkelti az érdeklődését. A szerző lelkesedése s mármár angol humora azokat is magával ragadja, akiket a szárazabb történelmi művek elriasztanak.

STREITMAN KRISZTINA – VELICH ANDREA